

ПОСТМОДЕРНАТА ЕТИЧЕСКА ПЕРСПЕКТИВА В КОНТЕКСТА НА СЪВРЕМЕННОСТТА

ЦВЕТЕЛИН АНГЕЛОВ

Институт за изследване на обществата и знанието, БАН

florians@dir.bg

POSTMODERN ETHICAL PERSPECTIVE IN THE CONTEXT OF MODERNITY

CVETELIN ANGELOV

Institute for the Study of Societies and Knowledge, BAS

Abstract

The postmodern approach to ethics represented in the Zygmunt Bauman's book *Postmodern Ethics* sets forward the perspective of the ethics based beyond the rules and the codes, that is, a realm beyond the strictly structured ethics of the fundamental principles; with this it proves itself to be just this ethics which is connected with the existential devotion of the human being in the context of the assumption of the "responsibility for the responsibility" of the Other, this is the engagement "face-to-face" between the people themselves out of the formal conditions which means before the settled common laws, norms and rules.

Keywords: The Other, responsibility, morality, existence-for-the Other, moral Self, private person

Постмодерният подход към етическата проблематика проведен в съчинението на Зигмунт Бауман "Постмодерната етика", смислово експлицира перспективата на етиката като ситуирана отвъд номотетично конституираната и в правила и в кодекси структурирана етика, с което тя се оказва именно тази етика, която е свързана с екзистентността и трансценденцията, от страна на човека към човека в контекста на поемането на "отговорността за отговорността" за другия, т.е. това е радикалната

положеност “лице – в – лице” в перспективата на безкрайността, при което етическият акт е всъщност ко-екзистенция, като безкрайно съ-съществуване-за-другия. В безусловността на уникалността на другия като личност е снета условността на всяка имперсоналистична нормативна обща номотетична нравственост, която полага отношенията между субектите само в нормите – безличните норми, т.е. нормативната етика не може, нито да конституира морална ситуация, нито да инициира истински морални отношения между субектите и с това тя е нерелевантна. По този начин в поемането на мета-отговорността за другия и в преминаването отвъдсебесността е осъществима нравствеността, т.е. именно в незавършимостта на етическата интенция към другия, в поемането на отговорността за него. Затова според Бауман по отношение на морала никакво законодателство и никаква нормативност не са валидни и относими като имплицирани го предварителни моменти и основания, а тъкмо обратно – “законите, ценностите, принципите, проектите, програмите, съжденията, оценките, присъдите, поведението, мисленето и всички институции на съвместното ни съжителство следват морала, **ръководени** са от него...” [Димитрова, 2001: 347]

Тоест първичността на морала полага обективациите по отношение на него като консеквенции, с което той е конститутивен по отношение на тях, а не конституиран от тях, т.е. моралните отношения между хората не са предшествани и опосредствани от нищо, определящо по отношение на тях. Затова “социалността или човешкостта на съществото човек съвпада с неговото мета-физическо или морално измерение” [Димитрова, 2001 348], т.е. моралът е собствено това, с което е човекът се самоосъществява и самоманифестира и социално екзистира и по този начин гарантира собственото си аксиологично битие на човек. Тъкмо в този смисъл моралът е метафизически, а не просто онтологически факт и съответно с това той се оказва фундаменталният принцип на човешкостта. Именно затова “за да гарантира каквото и да било ... индивидът го гарантира преди всичко метафизически, което ще рече морално. В съществуването-заради-Другия е моралната гаранция, която индивидът ... може да даде и която е основата на всяко гарантиране или застраховане. Нравствеността и социалността са синоними. По съществото си те са метафизически, а не онтологически” [Димитрова, 2001: 354].

Освен това постмодерната етика, според Бауман, е специфична и със своята “пост-деонтична” ориентация, тъй като в постмодерната либерална епоха е налице пълна “освободеност” от всякакви императиви и задължения свързани с дълга и отнасящи се до него. По този начин постмодерната етика се оказва преодоляване на всяка утопия и илюзорност, преодоляване на непостижимите цели поставяни чрез императивите на основаващата се върху деонтични принципи етика. С всичко това постмодерната етика се оказва и своеобразно преодоляване на принципите на етиката от епохата на модерността, търсеща, от своя страна, установяването на универсален етически кодекс, въз основа на неабивалентността и неапоретичността. Затова Зигмунт Бауман казва: “именно липсата на вяра в такава възможност е постмодерна – “пост” не в хронологичен смисъл ... а в смисъл, че се подразбира ... че продължителните и сериозни опити са били погрешни, предприети в името на фалшиви претенции и ... обречени да приключат ... самата модерност ще покаже ... и ще докаже извън всяко съмнение своята неспособност, празнота на своите надежди и безплодността на своя труд. Изпитаният универсален и непоклатимо установен етически кодекс никога не ще бъде намерен; ... тази не-апоретична, тази недвусмислена нравственост, етика, която е универсално и “обективно основана”, е практически невъзможна...” [Бауман, 2001: 19-20]

Затова в перспективата на постмодерната етика се оказва, според Бауман, че човекът като нравствен субект е с изначална амбивалентна морална същност, т.е. хората не са, нито само добри, нито само лоши, а съчетават в себе си и едното и другото, и всеки опит да се пренебрегне тази морална амбивалентност и да се достигне до някаква абстрактна човековост е безсмислен. Тъкмо затова и неамбивалентна нравственост е практически невъзможна, т.е. чисто екзистенциално е невъзможна, защото никакъв единен (еднозначен) логически кохерентен рационален критерий и универсален еднозначен етически кодекс не са възможни и не са приложими по отношение на амбивалентните морални ситуации, които поради своята нестандартност, богатство, динамичност и единственост изключват приложението на стандартни универсални правила (срв.: Бауман, 2001: с. 20)]. Затова моралното поведение не може по никакъв начин да бъде гарантирано и “ние трябва да се научим, смята Бауман, как да живеем без такива гаранции и със съзнанието, че гаранциите никога няма да бъдат предложени

– съвършено общество, както и съвършеното човешко същество не са жизнена перспектива, а опитите да се докаже обратното имат за резултат не повече човечност, а по-голяма жестокост и определено по-малко нравственост” [Бауман, 2001: с. 21].

Също така истинската нравственост не може да бъде рационализирана, или унитаризирана, т.е. моралните действия, ако бъдат предшествани от цели и прагматически нагласи със самото това вече се пренебрегва и изоставя тъкмо моралното в морала, и по този начин най-малкото се заменя моралната автономност на личността свързана с моралното ѝ творчество и свобода, с легалистично-нормативна морална хетерономия, т.е. това “замества моралната личност, конституирана чрез отговорността, с познанието за правилата, които могат да се научат” [Бауман, 2001: с.21].

Нравствеността е по същността си принципно апоретична, т.е. включва “избор между противоречиви импулси” и всъщност всеки един “морален импулс”, морална интенция в своята максималност като проявеност би могъл да води и до анихилиране на личността на другия в себе си в чрез “грижата-потисничество”, а от друга страна, също така, всеки един морален импулс, който не е проявен в максимално възможната за него степен, не е в истински смисъл морален, т.е. тук е необходима и една оптималност, прецизност в степента на проявеност на нравствеността по отношение на другия в “мярата”. Също така “моралните действия рядко могат да донесат пълно удовлетворение; отговорността, която ръководи моралната личност, винаги предхожда (и превъзхожда-б.м. Ц.А.) това, което е било и може да бъде направено. Въпреки всички усилия да се постигне обратното, на несигурността е съдено да съпровожда ситуацията на моралното Аз завинаги. Наистина човек може да признава моралното Аз в неговата несигурност, независимо дали всичко, което би трябвало да се направи, е направено” [Бауман, 2001: 22].

Както вече бе отбелязано, категорично е мнението на Бауман и за това, че по никакъв начин нравствеността не би могла да бъде нормативно структурирана, категоризирана и по този начин универсализирана, с което той съвсем не преминава на позициите на нравствения релативизъм, а с това той именно уникализира самата морална личност и акцентира върху неповторимостта (и нетривиалността) на всяка една морална ситуация, изискваща не стандартен технологичен подход, а именно

творческото морално и свободно действие от страна на моралния субект. Затова той отбелязва: “Твърдението “нравствеността не може да бъде универсализирана” ... има различно значение: то се противопоставя на конкретна разновидност на моралния универсализъм, който в епохата на модерността служеше като фино прикривана декларация на намерението да се предприеме Gleichschaltung (унификация – бел. изд.)... [Бауман, 2001: с. 23]” Тоест Зигмунт Бауман в случая с обявяването си срещу “универсалната нравственост” има предвид не утвърждаване на нравствения релативизъм, а подмяната на личностната автономна морална отговорност с хетерономна външна социална безлична “нравственост”, включваща политически, идеологически или партийни цели и интереси, които често могат да бъдат и неморални. Именно затова и ирационалността е необходима на нравствеността и в нея е стаен нравствения импулс, който като неосноваващ се на нищо извън себе си, прави човека истински нравствен независимо от всякакви рационални основания, с които моралът често бива подменен под вид на съображения с користни цели или социално-конюнктурни норми. Затова според Бауман в основата на нравствеността стои нравствената личност с “моралната отговорност – да бъдеш заради Другия преди да можеш да бъдеш с Другия, което е първичното съществуване на Аза, т.е. началната точка, а не продуктът на обществото. Моралната отговорност предшества всеки ангажимент с Другия. [...] Следователно, отговорността няма “основание” – нито причина, нито определящ я фактор. [...] Няма Аз, което да предшества моралното Аз; нравствеността е върховното, не-детерминирано присъствие; [...] моралната отговорност е мистерия, противоположна на разума...” [Бауман, 2001: 24-25]. Затова постмодерната етика не само, че не имплицира никакъв нравствен релативизъм, а тъкмо напротив – тя разглежда именно обществените хетерономни етически кодекси като “драматично пропити от релативизъм”, излагайки фалшивостта на обществения (политически, идеологически) морал, основан много често на неморални принципи и поставяйки в основата на същия автономното морално Аз. По този начин от перспективата на постмодерната етика се показва релативизма на обществените морални кодекси и практики, и се акцентира върху автономността на моралното Аз и неговата морална отговорност, като основополагащи по отношение на нравствеността и това е така, тъй като битието **за**... предшества винаги битието **със**...

Специфичното за постмодерната етика, и това върху което се акцентира в нея е също, че обществото съществува благодарение на “моралните способности” на нравствените субекти като негови членове, а не обратно, т.е. нравствените субекти са тези върху, които се основава и гради обществото и те са неговият морален конститутивен и определящ фактор. С това самият морал се оказва фундиран единствено в нравствения субект и има своите чисто персоналистични основания, т.е. в свободата и същността на човека и в неговата абсолютна уникалност, а не във вторичните имперсонални хетерономни обществени норми, изводими и възможни именно само от и чрез моралната същност на човека. Затова моралността и валидността на обществените норми е винаги релативна и с нищо не е гарантирана универсалността на универсалността им, тъй като няма всеобщи принципи спазването и прилагането на които да доведе до безпроблемен, хармоничен и идеален в нравствено отношение живот. Също така тъкмо поради това, че самата човешка екзистенция е многообразна, амбивалентна и противоречива, затова и самите морални решения, като изначално обвързани с човешката екзистенция са винаги също такива и съответно неподдаващи се на унификация чрез външно регламентиране посредством хетерономни обществени норми и кодексна етика. С отчитането на всичко това в постмодерната етика принципно се преодолява всеки един етически утопизъм свързан с идеята за възможността да се изгради идеално единно общество с изцяло морални и легалистично санкционирани отношения в него на базата на някаква универсална етика. Затова “може да се каже, че постмодерността е *модерност без илюзии* (обратното на което е, че модерността е постмодерност, която отказва да приеме собствената си истина). Въпросните илюзии се свеждат до вярването, че “объркаността” на човешкия свят е едно временно и поправимо състояние, което рано или късно ще бъде заместено от подреденото и систематично управление на разума” [Бауман, 2001: с. 50]. По този начин, смята Зигмунт Бауман, се възстановява човешката етическа спонтанност, ирационалност, емоционалност; и също така ние се научаваме да живеем с необяснимото, с неутилитарното, с неподдаващото се на рационализиране от живота, и “отново се учим да уважаваме двойствеността, да вземаме предвид човешките емоции, да приемаме действия без цел или пресметнати ползи. Приемаме, че не всички действия, и в частност не всички сред най-важните действия, трябва да доказват

правотата си и да бъдат обясними, за да са достойни за нашето уважение” [Бауман, 2001: с. 51].

С приемането на всичко това в един етически пост-модерен контекст и перспектива, човекът става способен свободно да екзистира и да проявява своята спонтанност и истинска естествена нравственост, независимо от абстрактните, изкуствени и деперсонализирани унифициращи обществени етически правила и норми, възможни и подкрепяни само със “силата на принудата”. Затова постмодерната етика може да бъде разглеждана като възстановяване на изначалната моралната ирационална спонтанност на човека, с което неговата морална способност се проявява в най-чистия си и автентичен екзистенциален (екзистенциално-ирационално-интенционален) вид като екзистенциална спонтанност недетерминируема от никакви хетерогенни и легалистично постулирани норми. Поради това освободеността на нравствеността от статичността “на изкуствено създадените етични кодекси ... означава отново нейното персонализиране. [...] Реперсонализирането на нравствеността означава връщане на моралната отговорност [...] в етическия процес” [Бауман, 2001: 52-53], т.е. това е разглеждането на персоналната морална отговорност като принципното основание на нравствеността.

По този начин релевантността на идеята за “универсален морал” е възможна само с оглед на личността с нейните “вродени предсоциални морални импулси”, т.е. само доколкото тази универсалност се опира на личностната специфика и уникалност присъща на всеки един човек и съответно с това и на цялото човечество, но не в неговата абстрактна безличностна съвкупност, а тъкмо в съвкупността на човечеството, но съвкупност от уникалности, правеща, от своя страна, невъзможна безличната обобщеност на това човечество, в качеството ѝ на заменяща отделната уникална личност с една абстрактна всеобщност. Затова именно в моралната специфика (еднакво относима към всички) е моралния универсализъм, а самата морална специфика е в уникалността на личността като морален субект и субект на отговорност, който по никакъв начин не е редуцируем и не е репрезентируем до каквото и да било и през каквото и да било множество или абстрактна всеобщност. Именно с това разбиране в постмодерната етика се преодолява и надраства имперсоналната колективна външно-

нормативна нравственост, конституирана и съществуваща само въз основа на хетерономни имперсонални етически правила.

Както вече бе отбелязано, човекът като нравствен субект в контекста на постмодерната етика се разглежда преди всичко като съществуване за... , а не като съществуване със..., с което тук е преодоляна реципрочността в моралните отношения между хората. “Нагласата преди отношенията; едностранност, а не реципрочност; отношение, което не е обратимо: това са задължителните, дефиниращи особености на моралната позиция. “В отношението към Лицето се утвърждава асиметрията; в началото няма значение кой е Другият по отношение на мен...” Лицето се среща, ако и само ако моето отношение към другия е *запрограмизирано* несиметрично; т.е. независимо от миналата, настояща, очаквана или желана взаимност с Другия. А моралът е срещата с Другия като с Лице. Моралната позиция поражда по съществото си връзка на неравенство; това неравенство ... е това, което прави тази среща морално събитие” [Бауман, 2001: 71]. Следователно истински моралното отношение към другия е отношението, в което няма никаква цел (освен другия), и съответно няма търсене на никаква отговорност от негова страна, т.е. това е напълно отдадения на другия собствен живот като живот за другия, или заради другия; това е отговорността и отговорността за отговорността за другия, в която е сублимирана отговорността на другия в отговорността за него, т.е. моралното битие е преди всичко отговорното битие за другия в поемането на мета-отговорността за него, и осъществимо в битието за него. Затова “в моралната връзка Аз и Другият сме незаменими, така че не можем да бъдем “обединени” за образуването на множественото “ние”. В моралната връзка всички “задължения” и “правила”, които могат да бъдат измислени, се отнасят единствено за мен , обвързват само мен и определят мен и само мен като “аз”. Когато се отнася до мен отговорността е морална.“ Човекът трябва по морални причини, отбелязва Алисдеър Макинтайър, да се откаже да издава закони за някой друг, освен за себе си” [Бауман, 2001: 74].

Истинските моралните отношения и моралното обединение между хората като напълно свободни и дълбоко лични и личностни не могат да бъдат договорни и по никакъв начин не могат да зависят от обществото и неговите норми и по този начин отвън да бъдат регламентирани и постулирани чрез етически кодекси, тъй като те

предшестват самото общество и обществените отношения (тъй като в морала битието за... предшества битието със..., смята Бауман). Затова в сферата на моралността отговорността предшества социалността и изначалността на отговорността за другия е тази, която определя моралното обединение на хората, въз основа на което е възможно и съществуването на самото общество. Отбелязвайки фундаменталния смисъл на отговорността за другия Зигмунт Бауман казва: “моята отговорност винаги е с една стъпка напред, т.е. винаги е по-голяма от тази на Другия. Аз нямам удобството да ме водят вече съществуващите норми и вече следваните правила, да ме уверяват, че съм достигнал границата на своя дълг и да ми спестяват тази неприятност, която бих нарекъл “гузна съвест”. Ако моята отговорност изобщо може да се изрази като правило, то то ще бъде ... просто единично правило, правило, което, доколкото знам и ме интересува, е написано само за мен и което чувам, дори ако ушите на другите остават запушени” [Бауман, 2001: 76]. Тоест отговорността е това, което стои в мен и без което не бих могъл да бъда истински морален именно като свободна, уникална и неповторима личност, тъй като няма универсален морален стандарт. Това по изключителен начин е подчертано от Бауман по отношение на светците, за които той казва: “светците са *уникални* хора, които правят неща, избягвани от останали – тъй като са прекалено страхливи, слаби или себични, за да ги правят - и неща, които никой нормален човек не би изисквал от тях, след като тяхното извършване преминава границите... Такива неща светците могат да изискват само от себе си, и тъкмо изискването да ги правят и *отсъствието на такова* изискване към другите прави светците светци.” [Бауман, 2001: 76]. Затова при светците няма следване на норми в морала, а самите те са образци и норма, тъй като от дълбините на тяхната персоналност извира морала, т.е. не перфектното следване и изпълнение на някакви статични външни обществени норми ги прави свършени, а именно креативното морално-личностното трансцендиране на моралните норми ги прави свършени и това е една ненормативна-транснаормативна персоналистична божествена креативна нравственост. Това дава основания на Левинас да говори за “стандарт на святост”, имайки предвид “стандарт, който стои над разпространена, универсална, конвенционална или средностатистическа мярка за морално благоприличие. Стандарт на невъзможното, на недостижимото; утопия (идеал-б.м. Ц.А.), която може само да остави всяко реално постижение да се

влачи жалко отзад – завинаги печално незадоволително.” [Бауман, 2001: 77] Тоест това е неконвенционална креативна уникално-персоналистична екзистенциална етика, осъществима в контекста на нравствения спонтанитет.

Унифициращата нормативна етика поставя общи имперсонални правила на които подчинява всички хора, с което се унифицира всяка личност и собствените ѝ морални творчески способности и уникалност биват заличени, а отговорността е именно тази, която изправя човека пред самия себе си като нравствен субект и уникална личност способна на собствено свободно морално творчество. “Следователно нравствеността на моралния субект няма характер на правило. Може да се каже, че моралът е това, което се съпротивлява на кодифицирането, формализацията, социализацията, универсализацията. Моралът е това, което остава след като етиката *Gleichschaltung*, си свърши работата” [Бауман, 2001: 79], т.е. нравствеността като уникална личностна творческа дейност е следователно неуниверсализируема и неунифицируема. Затова истинският морал, смята Бауман, е тотално ирационален (непроектен), неутилитарен, неконвенционален и следователно той не е безличностно-обществен, а тотално персонален. “Моралният призив е изцяло персонален; той се отнася до моята отговорност и появилата се необходимост да се грижа не може да бъде успокоена или омиротворена от мисълта, че другите го правят за мен, или пък, че съм изпълнил своята част, следвайки буквално това, което правят другите. [...] Като морална личност аз съм сам, въпреки че като социална личност аз съм винаги с другите... “Да бъдеш с другите” може да се направлява от правила, поддаващи се на кодификация. “Да бъдеш за другия” очевидно не може. [...] Да бъдеш морален означава да бъдеш изоставен на собствената си свобода. Аз съм морален *преди* да мисля” [Бауман, 2001: 87], т.е. преди всяко планиране, преди представата за каквото и да било ответно действие и взаимност; преди и извън всяка цел свързана с възможност за възползване от другия.

Всичко това дава основания на Зигмунт Бауман да заключи, “... че ако самотата бележи началото на моралния акт, то заедността и общността се появяват на края му – като заедност на “моралното обединение”; постижението на самотните морални личности се разпростира отвъд тяхната самота (респ. отвъд тях-б.м. Ц.А.) в акта на саможертвата, който е едновременно център и израз на “да бъдеш *заради*”. Ние не сме

морални благодарение на обществото...; ние живеем в обществото, ние сме обществото, благодарение на това, че сме морални. В сърцевината на социалността стои самотата на моралния човек. Преди обществото, преди неговите законодатели [...] да стигнат до изработването на неговите етически принципи, има същества, които са морални без ограничението [...] на кодифицираната доброта” [Бауман, 2001: 88]. Следователно моралният Аз е единственото основание на нравствеността, а това, което го прави него морален е “моралния импулс” в него, който е тотално ирационален, нестандартен и неконвенционален и по този начин непредвидим.

Също така нравствеността разглеждана от Бауман в контекста на изначалното битие на нравствения субект (моралният Аз) в качеството му на съществуване за ... предшестващо съществуването със ... се оказва предонтологична, т.е. “нравствеността е преди онтологията; заради е преди “със”. Несводимото и върховно преживяване на връзката [...] е всъщност другаде: не е в синтеза, а в общуването лице в лице между хората, в социалността, в нейната морална значимост. Но трябва да се разбере, че нравствеността не се явява вторичен пласт над абстрактната рефлексия върху тоталността и опасностите от нея; нравствеността има независим и предварителен обseg. Първата философия е етиката. [...] Етиката е преди онтологията. [...] Моралната връзка е преди съществуващото. [...] “Преди” при отсъствието на онтологията или вместо онтологията може да има само морален смисъл и този е: *по-добре*. “Лице-в-Лице” е по-добро от “със”” [Бауман, 2001: 102-103]. По този начин това “преди” на нравствеността спрямо онтологията трябва да се разбира не в темпорален, а в йерархически смисъл, т.е. нравствеността трансцендира и субординира наличното битие – съществуващото, чрез битието за... , предшестващо битието “със...” , тъй като второто е възможно само чрез първото. В този смисъл нравствеността е метаонтологична, тъй като тя се появява тъкмо в акта на трансцендиране на наличното битие и като абсолютно безосновна е абсолютно основание, т.е. **това да бъдеш нравствен не зависи от нищо**, но от нея зависи всичко (както в междуличностните отношения, от една страна, така и в отношението на човека към природата и околната среда – от друга страна). В това отношение Левинас цитиран от Бауман отбелязва: “отговорността за другия не може да започва с моето ангажиране, в моето решение. Неограничената отговорност, в която се намирам, идва от другата страна на моята

свобода, от “преди всяко значение”, от “отвъд всяко постижение”, от не-настоящото *par excellence*, безначалното, анархичното, предхождащото същността или отвъд същността”, а допълвайки Левинас Бауман казва: “да бъдеш безусловно означава да не зависиш от достойнствата на случая или от качеството на Другия. Моята отговорност не е заслуженото, което Другият е спечелил и за което “има правото” да претендира. Тя не е дори нещо, което дължа на другия... Нравствеността е абсолютното начало.” [Бауман, 2001: 105-106] По този начин моята нравствена отговорност е моята безусловност, възможна само като нравствен субект, а самата отговорност е “необоснованото основание” на нравствеността. Нравствеността предхожда битието и няма нищо, което да я предшества, определя и на което тя да се основава. “В нравствеността, която е преди битието, няма нищо, което да оправдае моята отговорност и още по-малко да определи, че съм отговорен, че отговорността е моя... Няма друго място за нравствеността, освен *преди битието*; т.е. [...] в тази област – не-област, която е по-добра от битието. Тази област трябва да бъде открита от моралния Аз, тъй като няма прокарани и маркирани следи, които водят към нея. Отговорността създава Лицето (в другостта-б.м. Ц.А.), което срещам, но също така ме създава мен като морална личност... Поемането на отговорността така, сякаш вече съм отговорният, е акт на създаване на моралното пространство... Тази отговорност, поемана така “сякаш вече е налице”, е единственото основание, което може да има моралът” [Бауман, 2001: 106-107]. Тази отговорност като предхождаща и трансцендираща битието е безосновната основа на нравствеността, като по този начин парадоксално, но именно само в липсата на битийно основание е единственото основание на нравствеността, т.е. в свободата, и именно липсата на външно основание за отговорността ме прави изначално морално отговорен за другия, и тъкмо в липсата на причина е единствената нейна причина. Затова нравствеността е акта на тоталното трансцендиране на онтологията, респ. на битието и акта полагащ битието на заедността – битието със..., възможна чрез другостта възприета от нравствеността в себесността, чрез битиевостта за... Но “етиката надниква в “преди” на битието не защото се надява, че търсените основания се намират там, а защото знае, че именно *актът на надникване там* основава моралната личност, единствената основа, която нравствеността може някога да има и единствената, която някога ще си позволи да има”, като едновременно с това

Бауман отбелязва, че “няма нищо необходимо в това да бъдеш морален” [Бауман, 2001: 108-109]. Именно затова моралността е възможност (ненеобходимост), основаваща се само на тоталната личностна свобода и безотговорност, именно из дълбините на които единствено би могла да се роди отговорността в свободата за... като моралност. В отговорността за отговорността за другия е творческата самоосъщественост на личността като морална; като това творчество е всъщност самотворчество за Другия, т.е. да си единствено за да си заради Другия. По този начин “двойствеността лежи в сърцето на нравствеността: свободен съм, доколкото съм заложник. Аз съм, доколкото съществувам заради другия” [Бауман, 2001: 111], т.е. Аз съм, доколкото не съм за себе си, а за другия; Аз съм себе си, само доколкото съм за него; Аз съм само доколкото отдавам всичко от себе си и самият себе си на Другия. Затова отговорността за Другия, не само че изобщо не е някаква форма на хетерономност, но именно тя е тази, чрез която нравствения субект е истински автономна, свободна и пълноценна уникална морална личност; отговорността за Другия е именно това самотрансцендиране на личността, с което тя е реална извън себе си като несъвпадаща статуйно-тавтологично със себе си реалия, т.е. като ек-статична метареалия.

Морален и екзистенциален пример за такъв отдаден на другите живот са светците, които са светци не защото спазват нравствените конвенционални обществени правила, а защото това, което те правят го правят от себе си, и то по този начин е нравствено, но не чрез закона, а извън, над и отвъд закона. “Светците са светци, казва Бауман, защото не се крият зад широките рамене на закона. Те знаят или чувстват, или действат, сякаш са почувствали, че никакъв закон, колкото и да е благороден и хуманен, не може да премахне моралното задължение, да проследи последиците от “да бъдеш заради” до техния радикален край, до върховния избор между живота и смъртта. Това не означава, че за да бъде морален, човек трябва да бъде светец. ... Но означава, че за да бъде моралът ефективен ..., трябва да бъде оформен според героичния размер (архетип) на светците; или, по-скоро, да има светостта на светците за единствен свой хоризонт” [Бауман, 2001: 115].

Оттук Бауман, поставяйки нравствеността в един абсолютен идеален метафизичен хоризонт в контекста на светостта на светците, прави едно много интересно и изключително ценно парадоксалистко заключение относно морала, а

именно че “моралната практика може да има само непрактични основи. За да бъде това, което е, а именно морална практика, тя трябва да си постави стандарти, които не може да постигне (т.е. да бъде морален утопизъм, и в този смисъл максимализъм, без който няма истински морал-б.м. Ц.А.). И никога не може да се успокоява със самоуверения или с уверенията на други хора, че стандартът е достигнат. Именно липсата на самодоволство и възмущението от самия себе си, която тя поражда, са най-силните укрепления на нравствеността” [Бауман, 2001: 115-116]. Затова моралността е безусловност и абсолютен хоризонт, в който моралният субект се самополага и самоснема и по този начин единствено е способен творчески да разгърне и реализира собствения си максимум.

Вследствие на всичко това, Бауман разглежда постмодерната етика като етика за Другия в контекста на априорната отговорност за него, т.е. моралното Аз е преди всичко безусловна отговорност и в това се изразява “стратегията на отварянето, която разчупва монадичната иманентност и превръща субекта в човек, който прави крачка извън себе си и е субект на самоизвисяването. За Левинас именно това изникване ... на интерсубективността конституира субекта, а не обратно. [...] Интерсубективната връзка е не симетрична връзка. В този смисъл аз съм отговорен за Другия, без да очаквам реципрочност, дори и да умра заради отговорността. [...] Аз съм отговорен за пълната отговорност, която отговаря за всички други и за всичко в тях, дори за тяхната отговорност” [Бауман, 2001: 120-121].

Отговорността е предонтологичната (Бауман) изначална свобода на нравствения субект, реална само “във” и чрез Другия и само по отношение на него. Тази отговорност за Другия е необходимо свързана и със загрижеността за него, като тази загриженост трябва да бъде насочена не просто към него, а към неговото действително благополучие. Също така тук от изключително значение е това загрижеността да не премине в потисничество и натиск върху Другия. Това изисква фиността, внимателността и нежността към Другия като единствен начин на проявяване на правилно отношение към него, с което нравствените действия и отговорност проявявани към него да могат бъдат във вид на нежна “милувка” (Левинас), следваща пластиката и релефността на неговата собствена неприкосновена уникална личност. От своя страна, милувката е символ и проява на любовта, разглеждана в нравствен смисъл,

а любовта е тази, която цени тъкмо другостта, пази и съхранява уникалността и различието, и е тази, която може да стопи в себе си омразата и неутралността между хората и да осъществи единението и единството им. Затова “патосът на любовта се състои в непреодолимата дуалност на съществата. Любовта е връзка с това, което е винаги скрито. Тази връзка не неутрализира другостта, а я пази. Патосът на желанието почива във факта, че има двама. Другият като друг не е обект, обречен да стане мой или да се слее с мен; напротив, той се оттегля в собствената си загадъчност” [Бауман, 2001: 131-132]. С това любовта е не само тази, която сменя дистанцията с другостта, но е и тази, която едновременно я и предполага, поддържа, пази, цени, съхранява, позволявайки другостта на другия, и зачитайки неприкосновеността на собственото му лично пространство и собствената му загадъчност, непристъпност, оттегленост, съкровеност, самост, особеност и дори враждебност и отчужденост. По този начин в тоталността на любовта се осъществява връзката и единението с другостта, но без редуцирането ѝ, а тъкмо чрез постулирането ѝ, т.е. в заедността е съхранена и запазена напълно другостта и то в най-радикалният ѝ и категоричен вид, и самата заедност и единство са възможни само чрез различността.

Затова нравствеността като милувка е тази, която “... няма намерение да “притежава, схваща, познава”; ако това беше така, милувката би имала за цел да унищожи другостта в Другия и по този начин да се самоунищожи. Милувката е “като игра с нещо, което се крие, игра без никакъв замисъл или план; тя се играе с нещо, което нямаме намерение да направим наше или да се слее с нас, а с нещо друго, винаги друго винаги недостъпно, винаги идващо” [Бауман, 2001: 132] отвъд нас, извън нас, като винаги ненаше и оставащо в своята непристъпна трансцендентност и непостижимо. Това именно определя и непреодолимата дуалност на нравствеността и любовта, с която живеят и са възможни нравствеността и любовта. “Еротичната любов е връзката с другостта, с мистерията, с бъдещето – с това, което в този свят, в който всичко е налично, никога не е там...”[Бауман, 2001: 132] Любовта като чиста интенционалност е трансценденцията и екстатичността на себесността и наличността към отвъд-наличността и в другостта, като в това се изразява, както предонтологичността, така и пост-и-над-онтологичността на любовта в хоризонта на безкрайността, и в това е нейната същност като метафизична и мета-онтологична.

Именно затова любовта като незавършим стремеж към идеалното и към съвършеното може да има само съвършен и абсолютен Архетип за себе си в Божията Любов. **“Божията Любов е съвършеният еталон, по който да бъдат оценявани нескопосаните човешки имитации: но Бог е всемогъщ. Той със сигурност не обича “за да” – да спечели нещо за Себе Си, което дотогава не е притежавал. Неговата Любов, *agape*, е само даване и никакво вземане и такава трябва да бъде всяка любов, която се опитва да подражава по примера на Христос.”** [Бауман, 2001: 136] Затова любовта може да бъде определена с думите на Макс Шелер, цитирани от Бауман, като експанзия на силата и “”спускането” до слабия, което произтича от спонтанното преливане на силата”. [Бауман, 2001: 137] Същото отбелязва и Нигрен като казва (пак цитиран от Бауман), че “”мотивираната” любов е човешка; спонтанната и “немотивирана” любов е божествена. Но задачата на хората е да се стремят да издигнат своята любов до Божествения стандарт” [Бауман, 2001: 137], т.е. до Божията безкористна и саможертвена Любов.

И така обобщително казано, нравствеността в контекста на постмодерната етика е пред-битийната, пред-онтологичната и свръх-онтологична изначалност на моралния субект (на моралния Аз), и пред-задава и пре-създава наличното, съществуващото в подобро (тъй като според Бауман съществуването за... предшества съществуването със... и го създава). По този начин постмодерната етика в контекста на съвременността е “етиката за Другия”, в която Другият придава значението на собствената ни екзистенция, и единствено и само фактът на неговото съществуване е основанието на отговорността за него, респ. на нравствеността, и именно затова тук вече няма нужда от кодексна, нормативна, или деонтологична етика, тъй като единственото основание на нравствеността е именно той – Другият, т.е. това, че той съществува. След като нравствеността няма друго основание освен Другият, то тогава и нуждата от кодексна обществена нормативна етика, не само че напълно отпада, но дори една такава етика със своите общи, стандартни и имперсонални принципи става вредна и неетична, тъй като абсолютизирането ѝ прави невъзможна междуличностната етика, основаваща се на личностната спонтанност и креативност при срещата лице-в-лице, при която срещата с Другия е срещата с уникалността, с единствеността и неповторимостта, невъзможни и неосъществими посредством стандартната нормативна обществена етика. Така

етическата перспектива очертана от Бауман, е в контекста на безкрайността и незавършимостта, възможни само чрез абсолютността (или по-скоро безотносителността) на Другия като единственост, неповторимост и уникалност, и в отговорността за него (т.е. отговорността за запазването на неговата единственост и отчитането на неговата онтологическа независимост и незаменимост), а отговорността, от своя страна, е присъща само и единствено на свободния, моралния и имащия достойнство човек. Затова човешкост и моралност взаимно се осъществяват и напълно съвпадат в истински нравствения субект.

ЛИТЕРАТУРА

Бауман, З. 2001. *Постмодерната етика*. ЛИК, София.

Димитрова, М. 2001. Моралната гаранция: метафизическа, а не онтологическа. В:

Бауман, З. *Постмодерната етика*. ЛИК, София.